

Kolektivizace – Restituce – Literatura: Zkoumání témat knihy *Selský baroko*

Přepis panelové diskuse s autorem Jiřím Hájíčkem,
překladačem Galem A. Kirkingem a historikem
kolektivizace Mgr. Jiřím Urbanem

Video je ke zhlédnutí na adrese:

<http://youtu.be/xmDC5gIgEb8>

Toto video natočila, sestříhala a opatřila titulky společnost Real World Press/English Editorial Services. Názory vyjádřené v tomto videu vyjadřují stanovisko pouze jednotlivých členů diskuse a nepředstavují názory ani stanoviska Amerického centra Praha ani vlády Spojených států amerických.

Sherry Keneson-Hall: Ráda bych v Americkém centru přivítala naše hosty, spisovatele Jiřího Hájíčka překladače Galea Kirkinga a historika Jiřího Urbana kteří budou společně podporovat vydání anglické verze knihy Rustic Baroque, česky Selský Baroko.

Tento oceňovaný román čtenáře provede bolestným obdobím české historie, kolektivizací zemědělství. Porozumění této historické etapě je důležité, abychom lépe pochopili vývoj, který se nyní odehrává v České republice, a také postoje a pocity lidí, které dnes můžeme pozorovat.

Věřím, že dnešní diskuze přinese zajímavá historická fakta, a také představí autorův přístup k tvorbě tohoto historického románu. Je skvělé, že tu dnes máme jak autora, tak překladače, protože nám to nabízí spoustu příležitostí k diskuzi. Ráda bych vám poděkovala, že jste přišli, a gratuluji vydavatelství Real World Press k vydání anglické verze, a v neposlední řadě přeji anglické verzi stejný úspěch, jako původní verzi. Děkuji vám všem, že jste přišli.

Gale Allen Kirking: Jmenuji se Gale Kirking a jsem překladač knihy Selský baroko Jiřího Hájíčka. Naše brněnská společnost, English Editorial Services, také vydala knihu Rustic Baroque pod imprintem Real World Press.

Kromě mě se tu dnes panelu účastní samozřejmě autor Selského baroka, Jiří Hájíček. Jiří strávil své dětství a mládí na jihočeském venkově. Vystudoval Jihočeskou univerzitu a poté několik let pracoval na venkově coby zemědělský specialista. Nyní svůj čas věnuje práci bankovního úředníka a samozřejmě psaní. Jiří Hájíček vydal 7 knih prózy, 4 romány a 3 povídkové knihy. Jeho zatím poslední román, Rybí krev, vyšel začátkem roku 2012 a byl výjimečně skvěle přijat čtenáři i kritiky v České republice. Všechna díla pana Hájíčka jsou zasazena na jihočeský venkov.

Je tu také Jiří Urban, o kterém myslím můžeme říci, že je dnes jedním z předních českých akademických expertů na historická fakta a přetrvávající dopady kolektivizace československého venkova v 50. letech. Mgr. Urban je výzkumníkem v Ústavu pro studium totalitních režimů, a navíc je doktorandem na Filosofické fakultě Univerzity Pardubice. Na této univerzitě také vyučuje kurz o vyrovnávání se s komunistickou minulostí této země. Je autorem knihy *Venkov pod kolektivizační knutou*, která zkoumá okolnosti typického „kulackého“ procesu z 50. let.

Moje zkušenosti jsou docela pestré. Vyrůstal jsem na malé farmě ve státě Wisconsin ve Spojených státech a byl jsem obklopen sousedy, kteří měli příjmení jako Havlíček a Zeman a Malý, a tehdy jsem neměl ani ponětí o tom, jaké etnické pozadí tito lidé mají. Ale teď už to rozhodně vím.

Někteří z vás určitě znají *Rustic Baroque*, neboli *Selský baroko*, buď z českého originálu, nebo snad z nového překladu. Ale přesto, dovoluji mi stručně představit příběh knihy. Hlavní postavou příběhu je Pavel Straňanský, profesionální genealog. Vcelku často zkoumá rodinné historie svých amerických klientů, kteří mají česká jména, ale moc toho o svých českých kořenech nevědí. Jednoho dne Pavla osloví potenciální klient, podivný patron jménem Šrámek, který chce vyhrabat nějaké informace z padesátých let, které jsou pro něj nyní, z jistých osobních důvodů, užitečné.

Tak, po tomto úvodu bych rád požádal pana Urbana, aby nám krátce popsal, co byla kolektivizace? Proč a jak k ní došlo? A se zaměřením především na samotné události z 50. let a z období před sametovou revolucí, popište nám prosím, jaké byly dopady pro venkov a zemi jako celek?

Mgr. Jiří Urban: Pěkný podvečer, tak na úvod, máme-li se bavit o kolektivizaci, řekněme, že jde o proces v československých podmínkách prosazovaný násilnými prostředky, kdy se ze soukromě hospodařícího venkova vytváří po sovětském vzoru struktura, systém jednotných zemědělských družstev a státních statků a státních traktorových stanic.

Co bylo hlavní myšlenkou a v podstatě hlavním záměrem? Získat kontrolu, nadvládu nad trhem s potravinami. Jak už jsem zmínil, ten sovětský vzor asi znáte ze sovětského prostředí: obdobné formy kolchozů, tedy v Československu těch jednotných zemědělských družstev a sovchozů, tedy státních statků, a motorových stanic, tedy v Československu státních traktorových či strojně-traktorových stanic. Ten proces v Československu byl ovlivněn mezinárodní politikou, ostatně již potřetí je tady třeba zmínit ten sovětský vliv.

Pochyboval-li někdo po únoru 1948 o směřování zemědělské politiky po vzoru sovětského svazu, potom po červnu 1948 takzvané rezoluci informbyra o Jugoslávii, která jinými slovy říkala, že ve státech, které se ocitly po 2. světové válce v mocenské sféře vlivu Sovětského svazu, není jiná cesta vývoje zemědělství, než kolektivizovat po sovětském vzoru.

Ten podzim 1948 byl potom ve špičkách komunistické strany provázen hledáním té cesty k prováděcímu předpisu, ujasňování terminologie ohledně třídních nepřátel na vesnici či kapitalistických živlů, tak jak o nich mluvil Lenin ve svých spisech, ještě než se přišlo na výhodnost převzetí toho ruského termínu kulak, tak soudruzi začali používat český ekvivalent vesnický či venkovský boháč jako termín, který byl schopen dostatečně vzbudit závist, zášť a nenávist, rozpoutávat ten kýžený „třídní boj“ na vesnici.

Tím datem, za které lze považovat v Československu odstartování kolektivizace, byl 23. únor 1949, kdy byl vydán zákon o jednotných zemědělských družstvech, následovaný potom prováděcími předpisy.

Mám-li tady v krátkosti, v pěti minutách, shrnout ten proces kolektivizace, který venkov zaměstnával minimálně následujících 11, 12 let, tak pro stručnost řekněme, lze jej periodizovat do třech výrazných fází.

Ty první dva roky odstartované jarem 1949 byly špičky komunistické strany Československa přesvědčeny, že kolektivizace bude velice rychlým a venkovem přijatým přijímaným procesem. Jak asi sami vidíte nebo tušíte, to se nepotvrdilo. Rolníci, kteří po generace měli zažité soukromé vlastnictví půdy a hospodaření na ní jako největší sociální jistotu se nelehce vzdávali své půdy a kladli odpor.

Potom nastala fáze let 1951 až 1953, kdy přednostním úkolem špiček, nebo nejen špiček KSČ, ale kolektivizátorů od té centrální linie až do jednotlivých obcí bylo zlomit tento odpor za jakoukoliv cenu. Ekonomická hlediska ohledně hospodárnosti, produktivnosti zemědělství šla v tuto dobu naprosto stranou, a jak v češtině říkáme, šlo se přes mrtvolu v prosazování nátlaku na založení JZD a exemplárním trestání lidí, kteří byli v tom venkovském prostředí vnímáni jako autority.

Potom vlivem mezinárodních i vnitropolitických okolností nastal tzv. útlum, který přerušil v tehdejší funkci prvního tajemníka Antonín Novotný v polovině roku 1955, kdy vytkl opět, jak měla komunistická strana zvykem, novou politickou linii, která říkala, že není jiné budoucnosti v Československé zemědělské politice, než cesta kolektivizace, tedy dá se říct, že komunistická strana v Československu zavrhlá model uplatněný např. v Polsku, kdy vedle sebe koexistoval státní pseudodružstevní sektor se soukromým sektorem.

A v poslední větě shrňme závěr kolektivizace, kdy nátlak na zbývající soukromě hospodařící rolníky vrcholí v letech 1957 a 1958; v roce 1960, kdy Československo dostává novou ústavu, stává se socialistickým státem, tak Antonín Novotný již prohlašuje vybudování socialismu, tehdejšími slovy, mám-li je použít, za dovršené a kolektivizaci za uzavřenou.

Ti, kteří po téhle pro venkov dosti nelítostní dekádě vytrvali v soukromém hospodaření, zaslouží můj obdiv a nutno říct, že tvořili pouze ojedinělé ostrůvky na mapě zemědělské půdy v Československu.

Gale A. Kirking: Nyní bych se rád obrátil na Jiřího Hájíčka, a zeptal se ho na jeho inspiraci při psaní *Selskýho baroka* a, především, pane Hájíčku, proč si myslíte, že o tématech kolektivizace a restituce stojí za to vůbec psát? Jak vnímáte význam těchto událostí pro českou společnost?

Jiří Hájíček: Já jsem se k tomuhle tématu dostal prvotně přes svou rodinu, protože historie z 50. let se dotýkala mých prarodičů a mého otce.

Trochu zajímavé na tom je, řekl bych obecně, že ta generace, která je postižená ne vždycky reflektuje tyhle věci, třeba i po umělecké stránce, to znamená, že třeba ne hned ta generace dotčená o tom má chuť psát nebo točit filmy, a tak podobně, a samozřejmě já jsem se o tohle začal zajímat, o to, co prožívali moji prarodiče a moji rodiče až někdy ve věku po třicítce.

Je to možná trošku obdobný případ jako třeba v Německu, kde až ta další a další generace se začala zajímat o to, co za druhé světové války prožívali jejich rodiče. To znamená, dostal jsem se k tomuhle tématu už jakoby druhotně.

Je pravda, že u nás v rodině se o těchto tématech nemluvílo často, protože to byly velice bolestné vzpomínky, takže já jsem se začal zabývat tím, že jsem o tom četl knížky, s panem Urbanem jsme před chvílí mluvili, než jsme začali tento pořad, že v těch letech, ještě po roce 2000, ještě nebylo tolik literatury. Myslím teď literaturu faktu, takže pro mě velkým pomocníkem byla např. kniha p. docenta Jecha Soumrak selského stavu, což byla jedna z mála knih literatury faktu, která byla k tomuto tématu dostupná.

Pak vyšly různé sborníky samozřejmě, a pro mě potom byly velkým inspiračním zdrojem archivy, protože jsem chodil přímo do kronik obcí.

Prostě v třeboňském archivu nebo v Budějovicích jsem si našel archivy různých obcí a zajímalo mě, jak ti kronikáři tehdy autenticky v 50. letech tohle zaznamenávali, jak o tom psali. Takže tolik asi bych řekl na tu Galeovu první otázku, jak jsem se k tomu dostal a proč jsem o tom začal psát.

A potom další věc, co si myslím o tom, jak ta kolektivizace ovlivnila venkov, tam asi potvrdím, co tady říkal pan Urban, že samozřejmě... Ještě bych chtěl k tomu říct, že já jsem psal tyhle věci opravdu z pozice z druhé ruky, přes archivy, přes literaturu faktu a přes vzpomínky pamětníků, protože jsem tu dobu nezažil.

Nicméně je dnes potvrzeno, že po té dekádě od roku 50 do roku 60 ten český venkov úplně změnil tvář, protože se změnila vlastnické poměry, půda přešla většinou do družstevního vlastnictví, a já vždycky říkám, že když vyjedete na venkov někam na vesnici, tak ještě dnes můžete v skoro každé vesnici vidět nějaký polorozpadlý statek, nebo chalupu, ze které zbyly obvodové zdi, a je dost pravděpodobné, že to byl nějaký statek vysídleného sedláka, který potom to JZD nechalo chátrat, nebo už se k němu nikdo nepřihlásil. Takže dodnes, řekl bych, po 40, 50 letech je na venkově znát tenhle historický proces. Skoro v každé vesnici jsou stopy té historie.

GAK: Teď bych se rád obrátil zase na pana Urbana. Už jsme slyšeli o kolektivizaci, ale v 90. letech, na začátku 90. let, bylo období a proces restituace majetku, a rád bych se zeptal konkrétně na to, co se tehdy dělo na venkově. A do jaké míry bylo možné, nebo do jaké míry události v 90. letech a následujících dekádách vrátily stav do roku, řekněme, 1950, co se týče držby půdy a povahy venkova? A do jaké míry byl venkov nenapravitelně proměněn, k lepšímu či horšímu, těmito postupnými procesy kolektivizace a restituace?

JU: Čtyřicet, dvaadvacet let přerušování a programového anulování tradic soukromého oblastního obhospodařování půdy nešlo v 90. letech smazat, pominout. Ačkoliv hned v první polovině 90. let byly přijaty rehabilitační a restituční zákony, procento těch lidí, potomků selských rodů, kteří naštěstí měli chuť vrátit se k soukromému obhospodařování půdy, poprat se se všemi nesnáze, které s sebou neslo odškodňování, navrácení majetku, to procento bylo velice malé.

Zároveň je třeba říct, že stav zemědělství, tu podobu, kterou opouštěli, jejich generace v 90. letech již jaksi nenacházely. Bylo potřeba k uživení se a k obstání v rodícím se konkurenčním

prostředí obhospodařovat daleko větší výměry půdy a disponovat daleko větším, hodnotnějším zázemím na poli mechanizace. Stav, ve kterém ti, kteří se rozhodli k navázání na zpretrhanou tradici soukromého obdělávání půdy, dostávali ty rodinné majetky po, nebojím se to říct, čtyřicetileté devastaci. Vzpomínky těch lidí, možná už pamětníků, kteří zůstávají mezi námi, nebo vzpomínky zaznamenané písemně či formou nahrávek či ve stále větší oblibě se těšící formě orální historie povídají, zděšení o naprosto zanedbaných nemovitostech, o zkrátka 40 let scházejícím osobním hlubším vztahu k majetku.

Ti, kteří se rozhodli na tuto tradici navázat, prošli velkým zadlužením, vystřízlivěním, v uvádění toho majetku do původního stavu, nebo aspoň do stavu přibližujícím se. A jaksi formou velkých osobních odříkání navázali na tradice těch selských rodů. Opět tedy vzpomenu, že to je dost velká menšina, nejlépe asi dnes hledat už potomky těchto lidí, kteří v 90. letech našli tu sílu, našli asociaci soukromého zemědělství, která je samozřejmě v menšině oproti transformovaným těm bývalým státním podnikům, státnímu řízení podléhajícím jednotných zemědělských družstev, odolávat v tom novém konkurenčním prostředí. Ve stručnosti tak.

GAK: Selský baroko se zabývá historickými tématy a lze ji popsat i jako historickou fikci. A proto, ačkoli Jiří Hájíček není historik ve stejném profesionálním významu jako pan Urban, přesto musel provést spoustu historického výzkumu, když připravoval svou knihu. Tak, pane Hájíčku, prosím popište nám, kolik a jakého výzkumu jste potřeboval pro napsání Selského baroka?

JH: Zabýval jsem se hodně archiváliemi, archivními materiály a hlavně kronikami obcí. To byl takový můj hlavní ten výzkum historických dokumentů. Určitou roli tam hrála i literatura faktu, a musím říct, když už jsme tady na půdě Amerického centra, že co mě vlastně přivedlo do Třeboně do Státního oblastního archivu, a sice to byl jeden můj prapředek, který kdysi odjel do Spojených států Amerických, to bylo ještě v 19. století, ke konci 19. století, což byla první silná emigrační vlna z bývalého Rakouska-Uherska do Ameriky. A ten člověk má dodnes toto příjmení, i když nevím teď, jak se v Americe vyslovuje, se na mě obrátil e-mailem, protože našel asi moje webové stránky, a chtěl po mě nějaké spojení na český archiv, protože ho zajímalo, jak se jeho předkové dostali do Spojených států. Je to celkem obvyklé, že Američané hledají své kořeny.

Tak já jsem se takhle dostal do Třeboně, do oblastního archivu, a tam jsem se potkal s panem Kalivodou, což je profesionální genealog. Tak jsme se dali do řeči a nakonec jsme spolu strávili spoustu času, a on byl vlastně ten, který opravdu se profesionálně zabývá tady těmi věcmi, lidé ho kontaktují proto, aby udělal ten rodopis profesionálně a naprosto perfektně z těch kronik, které vedou často až do 17. nebo 16. století. Takže to je člověk, který ovládá kurent, švabach, všechny tady ty typy písma. Vyzná se v těchhle věcech.

Takže to pro mě byla inspirace, a už tehdy jsem se tou myšlenkou zabýval, že bych chtěl napsat román o padesátých letech, a tímto se mi to spojilo tak, že ten příběh, který já nemohu vyprávět ze svých vzpomínek ani nějak zdola, protože tu dobu jsem nezažil, dobu 50. let, tak že celý ten příběh dovypráví člověk, který se zabývá v archivech právě tím stopováním lidské minulosti. Takže proto, takhle se zrodil ten hlavní hrdina Pavel, genealog, který přes takovou tu zvláštní zakázku se dostane až do těch kronik a do té vesnické historie. Takže to mě asi přivedlo k tomu způsobu, jak ten příběh dovyprávět.

GAK: Rád bych se nyní obrátil zase na pana Urbana. Vy jste zevrubně zkoumal a popisoval kolektivizaci a venkov, a také jste četl Selský baroko Jiřího Hájíčka. Rád bych vám položil dvoudílnou otázku:

Zaprvé, v Selském baroku jsou mezigenerační témata, v nichž minulé činy nebo zkušenosti člena rodiny ovlivňují dnešní mladou generaci. Do jaké míry je to přesný popis problémů, jimž dnes česká společnost čelí?

A druhá otázka, která souvisí s tou první, jakým způsobem myslíte, že se česká společnost bude vyrovnávat s těmito tématy a tímto napětím?

JU: Asi není třeba zdůrazňovat, že datum mého narození je mnohem pozdějšího založení, než průběh kolektivizace. Při svých výzkumech čerpám nejen z archivních pramenů, ale především, neboť, jak jsme se o tom bavili s kolegou Hájíčkem, ty úřední materiále z té doby 50. let jsou poznamenány dost značně tím ideologickým jazykem, tudíž historik jako já velice ocení jakýkoliv osobní rozměr pramene. Dokud nám ještě nevymřeli všichni pamětníci, tak jsem vřdycky rád za takové setkání a tudíž při odpovědi na vaši otázku musím vycházet především z těchto zkušeností. Bohužel na základě toho musím konstatovat, že současná generace už pravnoučat, praprawnoučat těch lidí, kteří kolektivizační dekádu procházeli jako aktivní hospodáři, jako aktivně hospodařící o tu rodinnou historii zájem nemá.

Já jsem se naopak setkával s přístupem typu „No, maminka,“ tedy jedna z aktérek té mé knihy v té tříleté, čtyřleté periodě, kdy jsme se setkávali, tak byla ve věku mezi 95 a 98 lety, a její dcera, sedmdesátice, říkala, „No maminka se na vás těší, ona je zase ráda, že ji bude někdo poslouchat.“ Takže ta generace jejich vnoučat a pravnoučat už neměla zájem ji poslouchat, to byla příliš vzdálená a mrtvá historie, jaksi už nebylo třeba ji opakovat.

Na druhou stranu na základě svých skromných zkušeností z akademické půdy začínajícího pedagoga musím konstatovat, že v seminářích o tato témata dnešní studenti vysokoškolští projevují zájem, ovšem, jaksi, uvědomte si, jaké procento mládeže to je. Jsou to studenti, kteří už si cíleně zvolí studium soudobých dějin, a vyberou si kurz, který je věnován tomu 20. století.

GAK: Já děkuji pánům Hájíčkovi a Urbanovi za rozpróudění diskuze. Nyní bychom rádi otevřeli diskusi členům publika.

Jaroslava Vránová: Jmenuji se Jaroslava Vránová. První otázku bych chtěla položit vám, jestli jste vyrůstal ve Wisconsinu a byl jste obklopen českými rodinami, Havlíček, Zeman, jak vás to ovlivnilo?

To je první otázka, a druhá, já mám otázku k panu Urbanovi, jestli kolektivizace v Československu byla prováděna podle sovětského vzoru, a kolektivizace v Sovětském svazu byla prováděna podle izraelského vzoru, podle kibuců? Nebo, je to nějak navázáno, kibuc a kolchoz, to je jedno a to samé, ne? Děkuji.

GAK: Tak, já začnu. Jak jsem zmínil, až někdy na univerzitě jsem si uvědomil, že sousedé se jmény jako Zeman a Malý a Havlíček byli ve skutečnosti Češi, to jsem si neuvědomoval. Mělo to určitě vliv na komunitu, malou farmářskou komunitu, kde jsem vyrůstal.

Neřekl bych, že mě to až tak moc ovlivnilo, kromě toho, že jsem byl trochu mimo tuto tradici, protože jsem z ní nepocházel, ale jakmile jsem se přestěhoval do Evropy, pochopil jsem, odkud přišla.

JU: K vaší otázce na tu první část ohledně sovětského vzoru, ve stručnosti z časových důvodů, už jsem to tady naznačoval. Ano, stoprocentně, kolektivizace v Československu se děla podle sovětského vzoru.

Na tu druhou část ohledně kibuců, je třeba zdůraznit, že nesmíme směšovat dva naprosto rozdílné fenomény. A to tedy kibuc jako družstevní projekt v pravém slova smyslu, který jaksi plní ty pilíře, zásady družstevnictví, tedy: dobrovolnost, v první řadě, samosprávu, v druhé řadě, podíly, vyjadřující míru zainteresovanosti těch členů, v třetí řadě. Tohle všechno, když srovnáme s JZD, nebo v sovětském prostředí s kolchozem, bylo pouze vydáváno za družstevnictví.

V Československu komunistická strana velice obratně a chytře se snažila navázat, dá se říct, nebo znásilnit tu tradici dobrovolného, toho pravého družstevnictví, která tady byla už od Rakouska-Uherska a z první republiky. I z toho důvodu ten kolektivizační projekt, který v Československu dostal název, tu zkratku JZD, obsahoval tedy to družstvo. Nicméně znova zdůrazňuju, kolektivizace podle sovětského vzoru a družstevnictví, jehož jedním reprezentantem je izraelský kibuc, nelze směšovat.

prof. PhDr. Ing. Věra Majerová, CSc.: Děkuji, Majerová. Já bych to jenom maličko doplnila, proč „Jednotné zemědělské družstvo“, protože v každé vsi byla řada družstev, pastvinářské, rybníkářské a tak dále, a když právě nastala ta akce kolektivizace, tak byla všechna tato družstva sjednocena do jednoho družstva, proto se to nazvalo „Jednotné“ zemědělské družstvo, a členové mohli do 14 dnů dát písemnou žádost o vystoupení, pokud to neudělali, tak zůstávali členy toho družstva.

Ale já jsem se výzkumně zabývala kolektivizací, jsem z České zemědělské univerzity, a mám takový dotaz. Když jste pracovali s těmi prameny. Není mi tam jasné... je mi jasné, kdy se objevil termín „kulak“. Ale není mi úplně jasné, jak ten termín „kulak“, to totiž v překladu z ruštiny znamená „pěst“, a já jsem dělala analýzu dobového tisku z 50. let právě na téma kolektivizace, až do roku 53 se objevují pouze výrazy „venkovský boháč“, „vesnický boháč“, pak se ten slovník velice zostřuje, jaksi až do nadávek, jako „výhonky zelené internacionály“, „zločinci“, „vrázi“ a podobně, a domnívám se, a to bych se chtěla zeptat, jak jste při studiu pramenů, jestli jste na to narazili, já se domnívám, že poté, co odjela delegace asi pěti nebo šesti set komunistů do Sovětského svazu studovat metody kolektivizace, tak se objevuje řada rusismů v těch tiskovinách speciálně, kromě jiného „kulak“.

A mně to totiž, já jsem nenašla nikde, proč zrovna toto slovo „kulak“, které v překladu znamená „pěst“, se začalo používat pro venkovského boháče.

JU: Tak kořeny používání tohoto termínu, tohoto výrazu na ruském venkově lze hledat v 19. století. Kolegové zabývající se novověkem by ho hledali možná už v 18., a pak jej na začátku 20. století začala institucionalizovat Stolypinova agrární reforma. Byl to výraz pro podnikavce, víte, že ruský venkov byl organizován v občinách, a ti, kteří investovali a nějak podnikali, nějak se vyjímali z občin, tak byli nazýváni kulaky, s trochou pejorativnosti toho náboje.

Naopak Stolypin v roce tuším 1905 z kulaků udělal označení těch nejprogresivnějších, což dá se říct i odpovídalo i v tom předešlém kontextu, nejprogresivnějších rolníků, kteří své přebytky investovali do expanze a modernizace svého zemědělského podnikání.

První pokusy zavádět velkovýrobu do ruského a záhy už sovětského zemědělství na přelomu 10. a 20. let, v průběhu těch 20. let se setkávaly, ještě v podmínkách dá se říct ještě doznívající občanské války v etablojícím se sovětském Rusku, s odporem, stejně jako jsem tady zmiňoval ta léta 49–50 u nás.

Potom víte, v předvečer 30. let, že tedy Stalin prosadil kolektivizaci v tom stylu přes mrtvoly, jak už jsem to tady jednou zmiňoval, a ten pojem kulak opět jaksi dostal nový náboj a dostal náboj toho třídního nepřitele, toho vesnického kapitalisty, kterého je třeba vyhubit, o kterém je třeba uměle rozdmýchávat tu, jak se tehdy používalo, třídní nenávisť.

Když přeskočím teď o dvacet let dopředu po časové přímce a přenesu se do Československa, tak o tomhle pojmu se jednalo už v ten vzpomínaný podzim 1948 a soudruzi se shodli na tom, že právě ten náboj toho tajemna, cizáctví, v tom termínu kulak, o kterém, nedělám si moc iluze, že mnoho lidí ani neznalo, ten doslovný ekvivalent té pěsti, tak zkrátka byl něčím cizím. Něčím, co ve spojení s tím českým ekvivalentem vesnický boháč, mělo vzbuzovat zášť, představu, že jde o družstevníka, který má nahromaděno hodně peněz a má narušit ten obraz té vesnice, aniž by ho chtěl nějak idealizovat, kdy se drobní rolníci neobejdou bez pomoci tady těch středních a velkých zemědělců, a střední a velcí zemědělci se zase neobejdou bez sezónní výpomoci těch drobných rolníků či bezzemků. Přirozená integrace, symbióza, soužití. Tak právě z tohoto hlediska, aspoň já to tak nazírám, byly použity tyhle termíny.

Pavel Kříž: Já když jsem tu knihu četl, bohužel jsem neměl čas to číst slovo od slova, tak mě trochu chybělo, že většina těch příkladů, drastickéjch, ta zatčení, zavření, odsouzení atd. ale že většinou z těch kronik, případně z těch archivů tak do jaký míry jste mohl načerpat nebo načerpal od přímých pamětníků toho zabavování, vyvlastňování, odsunování atd. protože většina těch věcí, který tam jsou konfliktní, tak to byly osobní záležitosti, které na těch vesnicích taky byly, zášť, závist strašná...

Ale jinak takový ty drastický věci, který se na vesnicích odehrávaly, já mám chalupu na vesnici kde žiju už třicet let, když já jsem slyšel, to co tam se dělo, jsou to jižní Čechy taky, co se tam dělo a co ty lidi tam prožívali, a jakým způsobem se to dělalo, tak tohleto jsem tam, buď jsem to nepostřehl. anebo to tam nebylo. Já jsem chtěl vědět, jestli jste měl možnost tohle od těch lidí přímo slyšet, jaká to byla drastárna, a jestli jste to tam dal, nebo spíš nedal.

JH: Tam vystupují asi dvě nebo tři vesnice, který jsem si vymyslel, jsou to fiktivní vesnice, ale z těch všech kronikových zápisů a z těch osudů a historií které z těch kronik se čerpají spíš pod čarou, protože ty kroniky jsou celkem strohé zápisy, „dne toho a toho byl vystěhován sedlák z toho a toho čísla popisného,“ tak já jsem vlastně ze všech těch příběhů, které jsem načel v těch kronikách se snažil sestavit takový typický obrázek, typickou historii.

A pak další věc, která byla zajímavá na těch kronikách bylo, to řeknu ještě jen tak mimo, do jaké míry se kronikář snažil zachytit ty věci tak nějak věrohodně a ne poplatně tomu režimu a tomu tlaku, který na něj byl vyvíjen, takže v tom archivu můžete najít kroniky, které jsou psány poměrně liberálně na tu dobu, pak tam najdete kroniky, které jsou psané vyloženě tím dobovým jazykem, a pak tam najdete i kroniky, kde jsou cenzorní zásahy, což je hodně zajímavé.

Takže já jsem z těch příběhů sestavil, snažil jsem se vytvořit takový modelový příklad. To, co znám z osobních vyprávění, tak tam z toho byly použity ne snad přímo konkrétní příběhy, ale myslím, že ten mechanismus je z té knihy patrný.

Jak jste zmínil, hrály tam hodně roli ty osobní vztahy, jednak mezi těmi lidmi na té vsi, a jednak co je zajímavé zmínit, a samozřejmě že ten tlak, jak už tady zmínil pan Urban, tehdy byl z nejvyšších míst a šel směrem dolů, ale velkou roli, což mě až překvapilo, tam hráli ti místní, okresní úředníci, ty okresní zemědělské správy, ty kárné komise při těch zemědělských správách, a tam opravdu se dostaneme až na úroveň té obce, případně toho okolí, takže souhlasím s váma, že tam velkou roli hrály tady ty místní averze, místní závisti a příběhy, které tam byly mezi těmi lidmi.

Takže můj příběh je sestaven z mnoha příběhů, jeden „modelový“. Snažil jsem se tam dostat trochu atmosféru, protože nejsem samozřejmě pamětník, nezažil jsem to, tak myslím, že ty některé citované zápisy v těch kronikách bylo mým cílem dostat tam trochu i tím jazykem a stylem, kterým jsou ty zápisy psané, tu atmosféru té doby a toho venkova.

GAK: Pan Urban by také rád reagoval.

JU: Já bych v krátkosti si dovilil reagovat, pane Kříž, ve vši stručnosti, opravdu musím doporučit tu knihu, udělat si na ni čas, číst pozorně, protože já, už je to tedy šest sedm let, co jsem Selský baroko zhltnul, ale kolega Hájiček si může dovolit to, co ne historik jako já ve své práci, a to je mistrně naznačovat a vykreslovat tyhle nuance té každodenní činnosti toho venkova v dialozích. A to on dělá úplně bravurně. A stejně tak tím stylem se tam dotýká všech těch nepravostí, které ta kolektivizace s sebou nesla. Tolik k tomu, co jsem chtěl v dobrém vám doporučit.

A co se týče tady načnutého tématu, že z centra začaly direktivy, ale nějak se promítaly až v úrovni těch okresů a hlavně vesnic a těch sousedských vztahů. Ze své zkušenosti bych mohl povídat o případech, kdy se sešly v obci na místech předsedy stranické organizace, předsedy místního národního výboru, agronoma, nebo zemědělského tajemníka a podobně, lidé, kterým byla ta ústřední direktiva úplně volná. Nicméně měli zdravý úsudek a uvědomovali si, že soukromému hospodaření pšenka nepokvete, a hnedka v roce 1949, a není to jen jeden případ, se kterým jsem se setkal, to JZD založili, aby udělali tedy zadost těm okresním úředníkům, těm aktivním kolektivizátorům, a v podstatě drželi papírově fiktivní JZD, požívali výhody toho přednostního přidělu osiv a hnojiv a dál hospodařili tak, jak byli zvyklí. Nicméně jak určitě všichni tušíte, že dřív nebo později i téhleté cestě bylo učiněno zadost, nicméně stojí za zmínku.

A stojí za zmínku i druhý extrém, kdy se ze sousedů, kteří si na podzim chodili vypomáhat vybírat brambory a ocesávat jabloně stali ti „třídní nepřátelé“, ty mezilidské vztahy zatlačili úplně do pozadí ve prospěch té ideologie a uměle přiživovaného násilí nebo nenávisti.

JH: Můžu ještě k tomu, možná co myslel pan Kříž přesně, já jsem taky zaznamenal, že samozřejmě se to lišilo podle oblastí, byly asi preferované z hlediska té moci oblasti, třeba Morava nebo velké obce, kde byli opravdu velcí vlastníci půdy, ale já jsem třeba našel kroniku jedné obce, kde JZD vzniklo v roce 1959, až jakoby tam nebyli velcí vlastníci, a ti lidé to tam založili aby tak nějak, protože všude jinde ta JZD byla, nějaký velký tlak tam nebyl, ale nakonec to JZD založili až v roce 1959. Nějak jakoby ve stínu těch všech historických dějů.

Takže nebyly všechny oblasti stejné, a jsou samozřejmě venkovské oblasti, kde třeba tady ten proces proběhl tak nějak ze setrvačnosti, jestli to lze takto říct.

JU: Určitě, ta pozornost byla koncentrovaná na ty hlavní produkční oblasti tehdejšího Československa, Polabí, Haná, jižní Morava a podobně, tak byla samozřejmě daleko intenzivnější, než na nějaké zapomenuté nebo odstrčené vsi či osadě, nicméně to vědomí, které se neustále ve funkcionářích a obyvatelích a zemědělcích snažila ta kolektivizační politika vzbudit, že jiná cesta než založení JZD není, tak, se zavrtávalo do těch hlav, a pakliže to nešlo cestou tak, jak jsem ji popsal v té své knize, jaksi zastrašením okolí formou exemplárního potrestání toho nejrespektovanějšího sedláka ve vesnici, tak to šlo cestou ekonomického ubití, kdy už potom vzdorování tomu založení JZD bylo dá se říct nad rámec lidských možností, protože ta diferenciací politika byla tak přísná, ať už cestou daňových úlev, povinně předepisovaných povinných dávek, nároků na šatenky, a další věci ze zásobovací politiky, tak bylo velice těžké tomu vzdorovat.

Účastník: Já mám knihu právě rozečtenou, a je velice zajímavá, hodně mě baví. Možná pro pana Urbana, kniha zmiňuje, že přinejmenším někteří farmáři, kteří odporovali kolektivizaci, byli oběšeni, další byli ve vězení, máme nějaké konkrétní údaje o tom, kolik lidí bylo zabito, kolik šlo do vězení, v důsledku kolektivizace?

JU: Děkuji za tuto otázku. Bohužel ne, nemáme žádný údaj o tom, kolik lidí bylo odsouzeno, naštěstí ne zabito, na československém venkově, ale je téměř pravidlem, že můžeme říci, že v téměř každé vesnici na československém venkově byl někdo obětí kolektivizace, někdo, kdo byl nejen odsouzen, ale i jaksi perzekuován s cílem kolektivizovat vesnici.

Majerová: A kolik bylo „černých baronů“, víte?

JU: To nevíme, možná já to nevím, ale...

Majerová: Šest lidí bylo popraveno v těch procesech na Plzeňsku...

JU: Jistě, no, akorát že jaksi, Stanislav Broj a další, kteří byli zařazeni do těch politických monstrprocesů, nebyli přímými oběťmi kolektivizace. Alespoň já to tak nevnímám. Já bych za oběti kolektivizace označil spíše hospodáře, kteří místo toho, aby zradili rodovou tradici a dali všanc svůj majetek podniku Jednotného zemědělského družstva, podpálili stavení a šli se do nejbližšího lesa pověsit. Takové případy považuji opravdu za oběti kolektivizace a těžko je vyčíslíme po celém Československu.

Majerová: No, to asi ne, ale co vím zase z těch pramenů, co jsem studovala, tak ony ty procesy se dělaly tak, aby byly atraktivní, takže velmi často, a já jsem dělala desítky rozhovorů s těmi perzekuovanými, naneštěstí nejsem tak pilná jako kolega, který už to vydal, já to mám pořád v rukopise, ale právě oni to, co vypovídali, že byli velmi dlouho ve vězení, a pořád nebyli obviněni, protože se čekalo, až se zkonstruuje nějaký šikovný proces, kam oni by se hodili, což jsem tam měla taky. Těžko říct, jestli je spojovat s tou kolektivizací nebo ne, oni to spíš byli nepohodlní lidé z těch vesnic, a dalo se jim přišít to či ono, a taky účelově se podle toho obviňovali, a někdy se třeba je podařilo zlomit, že se k tomu přiznávali, někteří to nepřežili atd., je to pro historika je hrozně složité to odlišit, jestli byl oběť přesně toho anebo kombinace těch věcí, které se tam udály.

JU: S tím samozřejmě nelze, než souhlasit, v krátkosti, určitě, jaksi oběti na životech byly, ale z mého pohledu byly spíš formou osobních tragédií prožitku těch vystavených tomu tlaku, než že by v rámci perzekuování těch místních autorit byli ti hospodáři opravdu popravováni, tak jak se dělo v tom sovětském vzoru. Nicméně kromě Stanislava Broje a několika dalších agrárnických autorit, přestože po roce 1945 už agrárníky být nemohli, několik obětí zdokumentováno máme.

Mám na mysli třeba případ z Novopacka, kde Vladimír Cerman byl ve 22 letech popravený za to, a támhle kolega vlastně se dotýkal toho tématu odporu nebo odboje proti prosazování té komunistické moci na venkově, tento mladík vzal vojenskou pušku a vystřelil do schůze, kde schůzovali místní soudruzi, projednávali založení JZD.

Mimochodem, nevím, čistě z technického hlediska, jestli tady někdo holduje střelným zbraním, ale na Novopacku v prosinci 1951, kdy se to událo, už jaksi téměř pravidelně padala mlha na 150 metrů, zasáhnout v místnosti prvního patra žárovku to byl opravdu majstrštyk střelecký, nicméně vyšetřovatelé Státní bezpečnosti se samozřejmě takhle nebavili, v tomhle kontextu, a přestože bylo jaksi dokázáno, nejen balistickým rozborem, ale prostě vůbec samotným úhlem, že ani kdyby chtěl, tak nemohl nikoho zasáhnout v té místnosti, díky tomu úhlu, tak byl v podstatě začleněn do státní bezpečnostní akce, provokace, za použití tajného agenta, z něj byl udělán špión, a ve 22 letech za takovýhle klukovský čin, který měl za cíl zastrašit ty kolektivizátory, skončil na pankrácké šibenici.

GAK: Rád bych poděkoval Americkému centru za to, že nás tu hostilo, byla to pro nás všechny skvělá příležitost, rád bych také poděkoval vám, byli jste skvělé publikum a ještě si s vámi budeme dál povídat zatímco tu budeme, a samozřejmě chci poděkovat členům panelu za to, že tu s námi dnes byli, velice děkuji.